

316.344.3

В. С. Дорошенко,
к.і.н., доктор економіки,
Національний авіаційний університет,
м. Київ

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПРОЦЕСАХ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Розглянуто питання впровадження соціальної політики в різних країнах, передумови її успішної реалізації, роль інститутів держави, різних гілок її влади.

Ключові слова: соціальні стандарти, координаційний суб'єкт, оптимізація влади, домінуючі цінності, соціальна справедливість.

Постановка проблеми. Як особливий напрям державного регулювання суспільних відносин соціальна політика з'являється лише на певному історичному етапі. Основи для впровадження сучасної соціальної політики були закладені як філософсько-політичними вченнями (гуманізм, просвітництво), так і практичною діяльністю церкви, громадськості та урядів. Сьогодні соціальна політика висувається на провідне місце у діяльності влади, серед пріоритетів суспільства. У багатьох успішних країнах вона представлена державними інститутами (структурами та програмами), приватним сектором, недержавними організаціями (політичні партії, інститути місцевого самоврядування, біржі праці, страхові компанії, пенсійні та благодійні фонди, релігійні організації, громадські рухи).

Аналіз останніх досліджень. У тому чи іншому аспекті дану проблему розглядають у своїх працях В. П. Троцинський, О. М. Петроє, В. А. Скуратівський, Я. А. Лавриненко, О. М. Піщуліна, Ю. С. Шемшученко. Але, як свідчить аналіз, вона потребує подальшого цілеспрямованого і системного дослідження.

Мета статті – довести значення висвітлення процесів інституціоналізації соціальної політики в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Особливо значущим в еволюції соціальної політики став період після Другої світової війни, коли розширилася сфера

впливу соціальної політики і посилилася роль держави у справі соціального захисту населення.

Найуспішнішими були 60-70-ті рр. XX ст., коли у більшості демократичних країн Європи, Північної Америки, Південно-Східної Азії сформувалося соціальне законодавство, стали реальністю високі соціальні стандарти життя для більшості громадян цих країн. Тим самим було створено передумови для наукового аналізу й узагальнення набутого досвіду. Практично весь сучасний світ перейшов на умови ринкової економіки, яка характеризується пануванням і захищеністю інституту приватної власності, соціальною мобільністю та міграцією, ринком праці, опорою на власні сили і можливості, самозайнятстю населення [1, с. 116].

Ринок виступає об'єктивним соціальним саморегулятором, але водночас він прагне розширення економічної свободи, економічної ефективності, а щораз жорсткіша конкуренція на основі приватної власності породжує соціальну диференціацію та безробіття, власність зосереджується в руках монополістів (олігархів), що веде до монополізації ціноутворення, у кінцевому підсумку страждає власник робочої сили та інтелекту. Тим самим ринок виявляється неспроможним до соціальної саморегуляції та самовідтворення і об'єктивно виникає потреба та необхідність соціальної політики, з допомогою якої суспільство, в особі насамперед держави, добивалося б пом'якшення соціальних суперечностей та мінімізації негативних наслідків ринкової економіки.

Як зазначав один із творців «німецького дива» та ідеологів сучасної соціальної політики Л. Ерхард, «ми повинні відшукати золоту середину, що визначає пропорції між компетенцією і діяльністю держави та компетенцією і діяльністю приватного господарства» [7, с. 301]. Після Другої світової війни, ФРН в особі влади і суспільства знайшла таку середину і в XXI ст. об'єднана Німеччина виступила одним з європейських лідерів, демонструючи зокрема сучасне розуміння і високі досягнення соціальної політики: наявність розгалуженої системи соціального захисту у формі державних витрат на освіту,

охорону здоров'я, довкілля, перекваліфікацію працівників, пенсії та пільги безробітним. Витрати на ці заходи посіли перше місце у структурі державних видатків.

Ще один сучасний лідер у галузі соціальної політики – Об'єднане королівство Великої Британії і Північної Ірландії – яскравий приклад того, що сучасними пріоритетами у цій галузі є поліпшення здоров'я нації, забезпечення людині нормальних умов життя упродовж усього віку, забезпечення достатнього доходу і соціальної підтримки за певних несприятливих життєвих ситуацій, створення умов для нормального функціонування сім'ї, поліпшення демографічної ситуації, надійний захист прав і свобод, в цілому створення сприятливої соціальної атмосфери в суспільстві.

Подібним чином можна охарактеризувати соціальну політику і в цілому ряді інших успішних країн: США, Швеції, Фінляндії, Австрії, Франції, Норвегії, Данії, Бельгії, Італії, Республіці Корея, Швейцарії та ін. Проведений аналіз показав, що жодній державі світу ще не вдавалося досягти вагомих показників рівня та якості життя без радикального підвищення життєвих стандартів. Соціальна політика поглиблює свій зміст і розширює рамки – вона перестає бути замкненою державними кордонами і стає міжнародним явищем. [5, с. 127].

Інституціоналізація соціальної політики в сучасному світі характеризується принципово іншою роллю держави. За сучасних умов вона, як головна інституціональна структура в системі регулювання процесів суспільного розвитку, постає як координаційний суб'єкт, визначальний інститут соціальної політики, що використовує адміністративні, бюджетні та законодавчі засоби і механізми.

Як у науці, так і в суспільному житті існують різні підходи і відмінні практики державної соціальної політики, що є результатом впливу культурно-історичних факторів, національних традицій, конкретних соціально-економічних умов.

Перше, що характеризує сучасну позицію держави в системі суспільних відносин, а отже, і в соціальній політиці, це інституціональна діяльність.

Держава бере на себе зобов'язання регламентувати на законодавчому рівні формування засад, соціальних стандартів та механізмів забезпечення соціальних прав людини. В одному випадку, за нею конституція визначає повну відповідальність за підтримання відповідного мінімального стандарту добробуту. Інший варіант – це мінімальна роль держави лише у забезпеченні благополуччя найбільш знедолених верств населення.

Але і в першому, і в другому варіантах держава під жорстким тиском з боку трудящих бере на себе завдання регулювання різних потоків доходів, оскільки ринковий механізм ніяким чином не забезпечує гарантованого рівня добробуту.

При цьому слід зауважити, що такі дії держави та її інститутів не дають прямого результату. Але вони необхідні для того, щоб ініціювати, спрямовувати суспільні процеси. Цілеспрямована реформаторська діяльність владних структур, стимульована ними інноваційно-підприємницька діяльність науки, бізнесу та освіти, зацікавлена поведінка суспільних груп – тільки в єдності цих процесів змінюється структура домінуючих цінностей, потреб, норм і способів повсякденної поведінки, зміст яких дають відповідь на питання – шляхом прогресу чи деградації розвивається суспільство [3, с. 78].

Ось чому такого вирішального значення набуває оптимізація державної влади, особливо в сучасній Україні, на всіх рівнях, чого, на жаль, у нас не спостерігається.

Так, поступовий перехід до парламентсько-президентської форми правління, задекларований відміною внесених 2010 р. до Конституції України поправок, гальмується практикою неузгоджених дій і взаємин між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, що вкрай негативно позначається на ефективності їхньої роботи і авторитеті держави в цілому. Якщо мати на увазі Верховну Раду України, то вона ще не відіграє вагомий та значної ролі в системі органів державної влади. Причин цьому багато: тут і залежність депутатів від фінансових, олігархічних груп, і вплив певного кола спеціалістів з державного управління, які перебувають на державній службі й

спираються на свої зв'язки, а особливо професійна непідготовленість і політико-ідеологічна невизначеність значної частини депутатів.

Не менша відповідальність у сфері соціальної політики покладається на виконавчу гілку влади, її вищий центральний та місцеві рівні. Адже відповідно до принципу поділу влади у державі, вона розробляє і втілює державну політику, спрямовану на виконання законів, та управляє різними сферами суспільного життя. А тим часом якраз ця гілка влади в Україні – найменше готова до роботи в сучасних умовах, зокрема у сфері соціальної політики.

Тож успішні суспільні перетворення стали можливі тільки там, де держава створювала для цього спеціальну «команду реформ» зі стратегією усвідомленням того, що треба робити, як зробити і волею, бажанням це неодмінно зробити. Підтвердження цьому – діяльність урядів К. Аденауера в Німеччині, М. Тетчер – у Великій Британії, молодих реформаторів і Південно-Східній Азії та Північній Африці.

Зрозуміло, що серед інституційних важелів державної влади особливе місце належить третій гілці – судовій владі. Головним змістом діяльності органів судової влади є забезпечення реалізації передбачених законодавством прав і свобод людини і громадянина.

На зламі XX-XXI ст.ст. найдоцільніший спосіб поєднання принципів свободи і правової законності з метою забезпечення добробуту особи і процвітання суспільства в цілому було втілено в соціальній державі. Йдеться про економічні свободи, соціальні права та політичні права і свободи. У такій державі засадничими виступають принципи раціональності, соціальної безпеки та соціальної справедливості.

Соціальна справедливість, притаманна майже всім релігіям і культурам як базова цінність у наш час набула ключового значення в трактуванні суті соціальної політики. Саме на її захисті й стоїть судова влада. Але, як показує історичний досвід, у світі існують суттєво відмінні моделі сприйняття справедливості, хоча практично для всіх народів і з давніх-давен вона виступає ідеалом суспільного життя.

Практично в усіх сучасних демократіях органи судової влади у захисті прав і свобод людини і громадянина спираються на детально і комплексно виписані норми національного законодавства, які з кінця ХХ ст. підсилені міжнародно-правовими актами. Авторитетність і обов'язковість виконання судових рішень найчастіше забезпечуються тоді, коли вони (ці рішення) відображають компроміс між справедливістю та економічною ефективністю, а також враховують традиції та цінності національних «моделей справедливості», спираються на можливості досягнутого рівня економічного розвитку на даний історичний момент.

Про таку місію судової гілки влади в сучасних умовах України, на жаль, говорити не доводиться – надто низьким є рівень довіри до неї, а особливо важкою справою є спроби реформувати національну судову систему. Приклад економічно успішних країн засвідчує, що державне втручання стає найважливішою передумовою успіху в реалізації соціальної політики у відповідності з нормативно закріпленими стандартами. Сьогодні у практиці соціальної політики застосовується від 70 від 150 соціальних стандартів [6, с. 312] Державні соціальні гарантії, що формуються на їхній базі владою, – це встановлені законами, мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги та інших видів виплат. Але в розвинених країнах, де працівники усіх суспільних сфер активно відстоюють завойовані соціальні здобутки, мінімальна заробітна плата у 2-2,5 раза перевищує величину прожиткового мінімуму (в Україні вона дорівнює прожитковому мінімуму). На кінець ХХ ст. у країнах Західної Європи, Північної Америки, низці країн Східної Азії, Близького Сходу, Північної Америки соціальними програмами передбачено значну кількість особливих інструментів соціального захисту (крім соціального страхування), зокрема медичну допомогу, допомогу в разі хвороби, допомогу з безробіття, по старості, на дітей, у зв'язку з виробничою травмою, вагітним у зв'язку з пологами, по інвалідності та у зв'язку з втратою годувальника (так званий соціальний пакет).

Надзвичайно важливим і дієвим інститутом, який задає алгоритм

відносин у соціальній політиці, є соціальні програми, і саме тому, що вони націлюють усе суспільство на розв'язання насущних проблем всієї країни, а також окремих галузей, регіонів чи напрямів (бідність, безробіття, дитяча смертність). Держава, як видно із закордонного досвіду, встановлює жорсткий контроль за ефективним і результативним використанням державних і муніципальних коштів, виділених на конкретну соціальну програму.

Останнім часом найбільшої популярності у соціальній політиці набув індекс людського розвитку (ІЛР). Він розраховується на основі комплексу показників: очікувана при народженні тривалість життя, рівень освіти, частка реального валового національного доходу на душу населення.

Висновки. Відзначаючи нову роль держави в розробці та реалізації соціальної політики, вкажемо на те, що не слід її перебільшувати. На жаль, після десятиліть панування патерналістського варіанту соціальної політики в Україні зберігається серед населення необґрунтована віра у необмежені можливості держави. Тим більше, що світові тенденції вказують на протилежне – суспільні трансформації поступово створюють умови для того, щоб людина позбулася тотальної залежності від владних структур. Важливою умовою ефективності соціальної політики є її «роздержавлення», перерозподіл повноважень в її реалізації між центром і регіонами, між державними структурами і місцевим самоврядуванням та іншими інститутами громадянського суспільства.

Зберігаючи національну специфіку, соціальні політики окремих держав під впливом глобалізаційних процесів поступово зближуються за змістом і спрямованістю, структурою та суб'єктами. Для сучасної соціальної політики стає характерним зменшення державних витрат, диверсифікація механізмів надання соціальних послуг, зростання ролі й питомої ваги приватного сектора як ключового суб'єкта соціальної політики.

Список використаних джерел:

1. Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи : навч.-наук. вид. / авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін. ; за заг.

ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. – К. : Львів, НАДУ, 2012. – 368 с.

2. Державне управління : словник-довідник / В. Д. Бакуменко та ін. (уклад.) ; В. М. Князев, В. Д. Бакуменко (заг. ред.) ; Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : Вид-во УА ФДУ, 2002. – 228 с.

3. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні : монографія / В. Тертичка. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 750 с.

4. Державне управління та державна служба : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Х. : ХНЕУ, 2012. – 103 с.

5. Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. наук. конгресу, Харків, 28 березня 2010 р. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. – 372 с.

6. Гоффлер О. Метаморфози влади : знання, багатство и сила на порозі ХХ века / Оливер, Гоффлер ; пер. с англ. В. В. Белоскоков и др. – М. : АСТ, 2001. – 669 с.

7. Веймер Девід. Аналіз політики : концепції і практика / Девід Веймер, Р. Ейден ; пер. с англ. І. Дзюб, А. Олійник. – К. : Основи, 2000. – 654 с.

Doroshenko V. S. Modern tendencies of institutional processes of social policy in the of end XX-th – beginning of the XXXI century.

The article deals with introduction of social policy in various countries, prerequisites of its successful fulfillment, the role of state's institutions, different branches of its power.

Key words: social standards, coordinating subject, optimization of power, dominating values, social justice.

Дорошенко В. С. Новейшие тенденции в процессах институционализации социальной политики в конце ХХ – начале ХХІ века

Рассмотрены вопросы внедрения социальной политики в разных странах, предпосылки ее успешной реализации, роль государственных институтов, разных ветвей государственной власти.

Ключевые слова: социальные стандарты, координирующий субъект, оптимизация власти, доминирующие ценности, социальная справедливость.

Надійшла до редколегії 25.11.2015 р.